

СРПСКА БАШТИНА

ИНСТИТУТ
ЗА СРПСКУ
КУЛТУРУ

Издавач
Институт за српску културу

За издавача
Проф. др Будимир Алексић

Уређивачки одбор
Проф. др Будимир Алексић, Никшић
Академик Алексиос Панагопулос, Атина, Грчка
Проф. др ГенADIЈ Филиповић Коваљов, Вороњеж, Русија
Проф. др Ашот Галстјан, Јереван, Јерменија
Доц. др Александар Николаевич Сквозников, Самара, Русија
Др Катина Димитрова, Велико Трново, Република Бугарска
Проф. др Љубомир Милутиновић, Бања Лука
Проф. др Драга Мاستиловић, Источно Сарајево
Проф. др Горан Васин, Нови Сад
Проф. др Мирослав Додеровић, Никшић
Доц. др Дмитриј А. Шевченко, Ростов на Дону, Русија
Доц. др Душан Игњатовић, Никшић
Др Звездана Елезовић, Београд
Др Миодраг Чизмовић, Никшић
Др Радисав Маројевић, Никшић
Др Јован Буковала, Београд
Др Васиљ Јововић, Никшић

Главни уредник
Др Никола Маројевић

Гостујући уредник
Др Звездана Елезовић, Београд

Штампа
Арт–Графика, Никшић

Тираж
500

Адреса издавача
Булевар 13. јула 21/3, 81400 Никшић, Црна Гора

Часопис је индексиран у:

**Часопис је суфинансиран на конкурс Министарства културе Црне Горе
за 2023. годину.**

СРПСКА БАШТИНА

година VIII, 2
Никшић
2023

Упутство ауторима

Рукописе (до 60 000 знакова) и приказе (до 12 000 знакова) треба слати у електронској форми (са коришћеним фонтовима) на CD-у на поштанску адресу: Институт за српску културу, Булевар 13. јула 21/3, 81400 Никшић, Црна Гора, или на е-mail: marojevicnikola@gmail.com. Комплетан рукопис садржи: пуно име и презиме аутора, пуни наслов рукописа, комплетан списак коришћене литературе, контакт адресе аутора, сажетак (до 150 ријечи) и 5–10 кључних ријечи на језику аутора и једном од свјетских језика.

Цитате који имају три и више редова треба издвојити у тексту увлачењем са лијеве маргине и за једну величину мањим словима. Наслови наведених књига и периодике треба да буду итализовани, а текстове из периодике и зборника треба означавати двоструким наводницима („“), осим у случају да се ради о наводу унутар навода («»).

При упућивању на литературу и при цитирању треба користити харвардски начин: упуте се налазе у самом тексту, у (облим) заградама, гдје треба навести презиме аутора, годину издања текста и број странице (годину и број странице треба раздвојити двотачком), а затим, у списку литературе навести све податке за библиографску јединицу.

Приложени рукописи не смију бити претходно објављивани у цјелини. Рукописе рецензирају два анонимна рецензента.

Instructions for the authors

Manuscripts (to 60 000 characters) and reviews (to 12 000 characters) should be sent in electronic form (together with the used fonts), on a CD, to the following mailing address: Institut za srpsku kulturu, Bulevar 13 jula 21/3, 81400 Niksic, Crna Gora, or by e-mail to marojevicnikola@gmail.com.

A complete manuscript should contain the author's full name, the full title of the manuscript, a complete list of references, the author's contact details, an abstract (up to 150 words) and 5-10 key words in the author's native language as well as in one of the world languages.

The quotations of or exceeding three lines should be separated from the rest of the text by pulling the left margin in and by a font one size smaller from the rest of the text. The titles of the cited books and periodicals should be italicised and the articles from the periodicals and collections should be placed under double quotations („“), unless in those cases in which there is a quotation within a quotation («»).

While referring to the literature and citing sources the authors should apply Harvard referencing style: referencing should be done in the text itself, inside the (round) brackets in which case one should quote the author's surname, publication year and page number (the year and the page number should not be separated by column). When composing a list of references one should quote all the details for each bibliographical unit.

The submitted manuscripts must not be previously published in full.

The manuscripts are read by two anonymous reviewers.

Садржај**Језик и књижевност**

РАДМИЛО МАРОЛЕВИЋ, Борба, о(д)брана, јунаштво	9–38
ТИЈАНА Ј. МИЛЕНТИЈЕВИЋ / АЛЕКСАНДРА КОСТИЋ ТМУШИЋ, Есхатолошка слика света у поезији Владислава Петковића Диса	39–50
РОСАНДА БАЈОВИЋ, Скадар на Бојани у десетерачким епским пјесмама	51–117
МИЛИЦА ДЕЈАНОВИЋ / ЈЕЛЕНА МИХАЛЛОВИЋ, Из ткачке лексике у Сиринићкој жупи	118–126

Историја и историографија

ДАРКО БАКИЋ, Аустроугарска против Црне Горе и Србије у Новопазарском санцаку	129–149
БУДИМИР АЛЕКСИЋ, Кнез и четовођа Мирко Алексић као историјска личност и књижевни лик	150–164
ЛАЗАР РАДАН, Један документ о границама Херцеговине из периода Морејског рата (1684–1699)	165–172
МАРКО СТАНОЈЕВИЋ, Косовски завет – светионик српски у ропотарници историје	173–185
ПЕТАР МИЛОШЕВИЋ, Алекса Спахић – прилог проучавању биографије једног спортисте	186–191
МАРИЈА МАРСЕНИЋ / ЛУКА ЈОВАНОВИЋ / НЕМАЊА БИШЕВАЦ, О положају српског народа на Косову и Метохији на почетку треће деценије XXI века	192–196

Философија, Теологија

ДРАГАН ЈАКОВЉЕВИЋ, Нарцизам малих различитости: да ли психоанализа може да објасни и оправда ривалства блиских националних заједница	199–205
САВО ДЕНДА / ИСАК ДЕНДА, Обожење у богословљу оца Јустина Поповића	206–216

Прикази

НАТАША КЉАЛИЋ, Метаморфозе једног дубровачког цариника	219–221
ИЛИЈА БАЈОВИЋ, Драгоцјено дјело о прошлости Црне Горе и Боке	222–225
ФИЛИП ВУЧЕТИЋ, Новина у домаћој историографији	226–227
БУДИМИР АЛЕКСИЋ, Куда иде српска философија?	228–232
ЖАРКО ЛЕКОВИЋ, Вриједна збирка докумената	233–236

Некрополи

Будимир Алексић, In memoriam: др Мирослав Лукетић (1927–2022) 239–241

Архива

Владимир Милушковић, Двдесетогодишњица једног од
најзначајнијих датума у нашој историји 245–248

Божидар Ковачевић, Давнине гласи 249–251

СРПСКА БАШТИНА

Језик и књижевност

Радмило Маројевић
Татјана Ј. Миленковић / Александар Костић Тмушин
Росица Брковић
Милана Дејановић / Јелена Михајловић

Есхатолошка слика света у поезији Владислава Петковића Диса

**МА Тијана Ј.
Милентијевић/
Проф. др
Александра Костић
Тмушић**

Универзитет у Приштини
са привременим
седиштем у Косовској
Митровици, Филозофски
факултет

УДК 821.163.4-1.09
Петковић В.

tijanamilosevic21@gmail.
com
aleksandra.kostic.tmusic@
pr.ac.rs

Сажетак: Рад има за циљ да прикаже да се Дисова поезија може тумачити као продукт историјског тренутка, али и унутрашњих човекових тежњи за бољим светом. Бежећи од стварности која је потонула у грех, Дис ће јој се вратити када осети да здрав дух њоме влада. Покушаћемо да прикажемо да се есхатолошке слике света уочавају у апокалиптичним визијама страдања, смрти, свесне жртве и васкрсења. Полазећи од легенде о изабраном народу који кроз страдање задобија васкрсење и вечни живот у есхатону песник смислено обликује значење историјских догађаја и друштвену стварност којој припада.

Кључне речи: Владислав Петковић Дис, есхатологија, страдање, васкрсење, смрт.

Апокалиптичне и драматичне визије, негација стварности, неповерење у људску природу, у њену историјску одговорност, трагање за новим светом и новим вредностима су неке од карактеристика које одређују смер модерне. Трагајући за неким бољим светом Владислав Петковић Дис ће доћи до чврсте есхатолошке наде у будуће спасење читавог српског народа. У својој првој збирци, *Ушћољене душе*, Дис бежећи од грубе стварности залази у подручје визија, имагинарних стања, и залази у просторе преегзистенције и постегзистенције. Димитрије Митриновић сматра да за разумевање Дисове поезије мора се „напредовати, задубити се у Дисов менталитет, значило би стићи у црну област изван разума и морала“ (Митриновић, 1979, стр. 425). Песник у многим песмама описује оно што је изван живота, трага за оним непознатим, а сам живот схавата као трагедију и један велики пад.

„Пјесниково виђење живота као пада и уздизање смрти, његова траума рођења и склоност ка визији, откровењу, његови излети из стварности и повјерење у сан, његово обртање свијета неминовно га удаљавају од Б. Поповића и Ј. Скерлића, па и од главног тока поезије српске модерне, а приближавају га пјесницима авангарде“ (Делић, 2002, стр. 106).

Сањати о једном далеком и непознатом свету у Србији Дисовог доба није било прихватљиво. Тадашње друштво, а са њима и најпознатији књижевни критичари веровали су да живе у времену националног ослобођења и да путем величања друштвене стварности мора ићи и књижевност. Тачно се знало којим путевима треба да иду песници и којим темама треба да се баве, сваки излет у нешто ново и страно у тадашњој књижевној продукцији значило је поругу и негирање, чак и самог талента песника. Када се 1911. године појавила Дисова збирка *Ушољене душе* Јован Скерлић је упутио критику кроз чланак *Лажни модернизам у српској књижевности*. Јелена Новаковић закључује да са становишта контекста у коме ствара „и Дисове песме представљају упад у један већ постојећи књижевни предео који представља пројекцију песниковог душевног стања, појављује се као пад у односу на неко претходно стање које је било у знаку блаженства“ (Новаковић, 2002, стр. 221). Немајући никакве везе са поезијом напретка и обнове Дис и његова поезија биће осуђени за ширење песимизма и декаденције.

Књижевна јавност се чудила што Дис и поред тога што не зна француски језик има у својој поезији елементе Бодлерове поезије. Бранко Лазаревић у Дисовим песмама проналази „Бодлерово црно и тешко небо које, као какав поклопац на мртвачкоме сандуку, притискује дух“ (Лазаревић, 1975, стр. 60). Али, иако се могу пронаћи сличности између Дисове и Бодлерове поезије, Дис је самоникли песник српске модерне, декадент, песимист новог песничког израза. Песник црних боја, смрти, труљења и распадања, очајања. Пратећи трагове индивидуалних немира Дис ће у својој поезији изразити слутњу последњих времена и страх од будућег века. Његово унутрашње биће страхује пред извесном пролазношћу и утамниченошћу на овом свету и тај страх постаје део његовог духовног стања. Таква изградња простора резултат је његовог доживљаја света, који је „затворен непомичним геометријом његових афеката“ (Павловић, 2000, стр. 232) и „непосредног, па и релативно дубоког приступа у алхемијску реторту имагинативног“ (Јеротић, 2002, стр. 120).

Из света метафизике Дис ће се само две године након *Ушољених душа* и Скерлићеве осуде вратити у реалност, тако што објављује родољубиву збирку песама *Ми чекамо цара*. Колико је у првој збирци бежао од стварности сада је укоревен у њој, јер пише о страдању народа и државе и ратним дешавањима. О утицају Балканских ратова на Диса пише Тодор Манојловић:

„Наши победилачки ратови из г. 1912–1913. Дејствују на Диса као неко чудо; они га пренеражују и преображавају из темеља... И из тог огромног доживљаја и најсветлијег заноса процветавају најозареније и највибрантније родољубиве песме наше новије књижевности: књига *Ми чекамо цара!* Дис је осетио и опевао рат и славу као ниједан други наш песник: сасвим лично и лирски, из најдубљег свога срца.“ (Манојловић, 1987, стр. 274–275)

Не видећи ништа лепо у стварности којој је припадао песник је изражавао лично незадовољство и проткао своја дела есхатолошким мотивима, али оног тренутка када је земљу захватио рат, он кроз поезију храбри народ на путу спасења. У току Првог светског рата песник није био учесник рата, већ ратни извештач који о рату пише на основу бројних извештаја који су

до њега долазили, али и на основу властитог сведочанства приликом преласка преко албанских планина.

Иако су на основу тема и мотива које обрађују различите једна битна нит која повезује Дисове збирке је ишчекивање спасења, на основу чега се Дис може довести у контекст византијске апокалиптичке традиције. На личном плану песник тежи постизању блаженства, а на колективном националном спасењу. Полазећи од легенде о изабраном народу који кроз страдање задобија васкрсење и вечни живот у есхатону песник смислено обликује значење историјских догађаја.

Последње песникове *Недовршене њесме*, на којима је радио током 1916. и почетком 1917. године, преносе искуство изгнаника који само жели да се врати и буде са својом породицом:

За бол и љубав душа ми зна,
У њој кајања никад не беху.
Од свог поступка не презах ја,
Па макар да је понико у греху
Роб ако постах. Али нећу крити.

У страниј земљи изгнаник страшно је бити. (Дис, 1974, стр. 131)

Никада се Дис није вратио у своју домовину, жеља да загрли своју породицу и да буде са њима није услишена, јер је песник страдао на путу ка Србији. Брод на коме се налазио је торпедован и у том тренутку рашио се покров велик, простран, бео под којим леже утопљене душе (Дис, 1974, стр. 49).

Може се закључити да на Дисово стварање постоји утицај епохе, али и свесно песниково обликовање грађе. О томе говори и Зоран Гавриловић који каже да се Дисова поезија може тумачити у: „историјском тренутку у којем је стваралаштво настало“ и „унутрашњој чудној лепоти коју је у себи скривало“ (Гавриловић, 1977, стр. 115). То унутрашње, духовно које песник износи на видело продукт је визије. Визија је важан термин за разумевање поезије Владислава Петковића Диса. „Говорити о Дису, а не споменути ту реч – немогуће је. Он је сав саткан од визије, и већ по томе он је прави и искрен песник“ (Стефановић, 1911, стр. 578). И Павловић Дисово стварање тумачи у контексту визије: „Дис је наш први, и можда до данас једини, песник коме се свет чинио као паклено привиђење; али он није само дотицао дно очајања него је на тренутке имао визију другог света, мирног света покојника, због чијег смо постојања ми овде доле још несрећнији“ (Павловић, 1964, стр. 60). Песник бежи од стварности и ствара у својој визији савршен свет, где нема зла и где је срећан:

Где нема зла. Са заносом неким
Ја често идем из тужних долина
Негде, далеко, са звуцима меким,
И ту смо срећни ја и виолина. (Дис, 1974, стр. 30)

Оно што је у средњовековној књижевности надахнуће које долази од Бога и под чијим утицајем песници бивају покренути на стварање, код Диса је визија. Ковачевић закључује да:

„Незадовољан животом, он је (Дис) стварао свет снова, и као неки демијург помагао божанству да свет добије савршенство и коначну лепоту. У том свом тражењу он је налазио Бога. Отуда у његовој лирици сета није израз песимизма, него само тренутно расположење трансцендентног оптимисте.“

(Ковачевић, 1939, стр. XXI)

Песник машта о животу непознатом ко дубине сиње, животу без туге, без смрти, који је скројен од љубави. У његовој визији то је земља снова где не пада ни магла ни иње. У есхатолошком духу песник верује и нада се у постојање неког бољег живота, али о Дисовој религиозности веома је тешко говорити, јер као и читава његова поезија измиче одређењу због непосредности: „Тешко рећи да је био религиозан, а још теже рећи да није био“ (Велмар-Јанковић, 1993, стр. 156). Дис покушава да проникне у свет, да га разуме, кроз визије успева да стигне до преегзистенције, али и до будућег века, а то проницање је према Пантићевом мишљењу унутрашњи духовни пејзаж: „Гледати у свет, значи осећати га, пронићи у њега. То проницање код Диса није никакав систем, никаква лирска филозофија, већ је то пре свега дубинско онтолошко стање, снимак унутрашњег духовног пејзажа“ (Пантић, 2002, стр. 276).

Песник своју збирку *Ушољене душе* отвара песмом Тамница. У њој се песник бави питањем рођења. Рођењем је човек отргнут од звезда које су део преегзистенције, и само је њихов сјај задржао у очима. Симбол онога што је доле је земља, а онога што је горе су звезде. „Позната је она прастара (будистичка, платонска итд.) представа о животу као паду: паду из неког вишег и бољег света у ове тесне и тешке оквире земље и окове тела.“ (Витошевић, 1975, стр. 197). Према мишљењу Драгише Витошевића, код Диса се не ради само „о неком (могућном, иначе) присећању или преузимању, [...] јер је то у Диса више доживљено и са виднијом метафизичком позадином“ (Витошевић, 1975, стр. 197). Кроз читаву песму сусрећемо само симболички представљену стварност у коју је пао лирски субјект:

И ту земљу данас познао сам и ја
 Са невиним срцем, ал` без мојих звезда,
 И са сузом мојом, што ми и сад сија
 И жали, ко тица оборена гнезда.
 И ту земљу данас познао сам и ја.

(Дис, 1974, стр. 24)

У Тамници песник даје своју представу о човековом рођењу и животу. Земаљски живот је тамница у коју је песник бачен, без његове воље и знања, да робује законима и правилима друштва, да лута у бесмислу постојања:

То је онај живот, где сам пао и ја,
 С невиних даљина, са очима звезда
 И са сузом мојом што несвесно сија

И жали, ко тица оборена гнезда.

То је онај живот, где сам пао и ја.

(Дис, 1974, стр. 23)

Песник се пита зашто је уопште дошло до рођења, зашто је достојан таквог тренутка. Човеков пад подразумева постојање неког другог живота, који претходи овоземаљском, а исто тако постоји и нека кривица, грех који су човека бацили на земљу. Једини излаз из живота је смрт, смрт је нада, али и спас. Он је „био опседнут ништавилком, смрћу, болом и очајем, он је живот видео као тамницу“ (Ненин, 1998, стр. 17).

Схватањем живота као тамнице, боемским начином живота, несигуран и оптерећен животним недаћама, Дис ће остати изван друштвених норми и стећи ће епитет „уклетог песника“. Код Диса грех је присутан не само у самом песнику већ и у читавом друштву. Друштво уводи песника у грех. Неприхватање од стране друштва и средине, пуко преживљавање у свету пуном порока, доводи до самог песниковог утапања у порок алкохола, живот је вредан гађења, што видимо у песми *Пијанство*:

Не марим да њијем ал сам њијан честїо.

У граји без друга, сам, крај њуне чаше.

Заборављам земљу, заборавим месїо

На коме се јади и пороци збрасе.

(Дис, 1974, стр. 25)

Стварност је приказана као мрак, а несрећа човечанства је и његова лична несрећа. Услед таквог живота он осећа празнину, меланхолију, слути пропаст и смрт. Али песник се не одупире таквом стању већ дозвољава да све иде својим током нема смисла реметити бесмисленост у свом току. Око њега је свуда глиб из којег се човек не може извући:

И пусти трулеж нека слепо гази

Љубав и душу, и натапа струну:

Задах нек на те своју сенку плази

Високу, крупну, као злобу, пуну.

(Дис, 1974, стр. 32)

Политичке и социјалне прилике довеле су до колективног посрнућа, али и до повлачења уметности у личне песимистичке оквире. Свет који је пред распадом, је свет трулежи и таме у коме нема места за врлине. У песми *Наши дани* видљиво је осећање туге за прошлим данима, за некадашњим идеалима, за временима у коме је било и светлих часова:

Развило се црно време опадања,

Набујао шљам и разврат и пороци,

Подиго се трули задах пропадања,

Умрли су сви хероји и пророци,

Развило се црно време оїадања.

(Дис, 1970, стр.180)

Националне вредности су се изгубиле, нестало је национално памћење, хероји који би извели народ из вишевековног ропства су нестали. Свуда је мрак, без икакве жеље да се буде боље. Светом је завладала људска пакост и разврат и у таквом свету песника испуњава егзистенцијални ужас. Зато Дис „На само себи својствен и јединствен и несвакидашњи начин, у својим делима, пева о смрти и последњим временима“ (Костић Тмушић, 2016, стр. 168). У Нирвани нестаје живот и настаје мртво време:

Ту су били умрли облаци,
Мртво време с историјом дана,
Ту су били погинули зраци
Сву селену притисну нирвана.

(Дис, 1974, стр. 85)

Живот је збир бесмислених тренутака од рођења, па до смрти. Стварност у којој се живи успела је да уништи снове, жељу за стварањем, песник покушава да побегне од таквог света, али не успева. Разочараност у свет пробија из сваког стиха у песми Распадање и наговештава песников критички однос према средини и друштву и безизлазности у којој је заглављен:

Ја данас имам једно труло време,
Маскиран порок, разврат и незнање:
С висине блуда допиру ми теме
За суверено једно распадање
Ја данас имам једно труло време.

(Дис, 1974, стр. 95)

Живећи у времену када се све распада, он почиње да верује да ништа не може да се промени. Пропада све око њега и у њему:

У нехату и немару дани иду и пролазе,
И лагано све се губи, изумире и пропада,
И никаквих немам жеља, да ми приђу, да долазе;
По сумраку сањарија пустош спава, мир свуда влада.

(Дис, 1974, стр. 28)

Ни љубав не успева да остане изван сенке смрти и пропасти. Опседнутост тамом, распадањем, труљењем и близином смрти присутно је у највећем броју Дисових песама. Смрт је једини излаз из свакодневнице и греха који влада у овоземаљском животу. Али не само смрт, човек у овоземаљском животу може да се заштити и бекством у лудило. Бекство у лудило, као крајњи израз негације света и живота, кога срећемо и код Пандуровића, присутан је у Дисовој поезији:

*Да л лудило њуџи би њоказало,
Те би њосџо Бог – свемоћна сила!
Шџо свесџи њега омела је у џом,
Те њоима само до лудила?*

(Дис, 1970, стр. 70)

„Опседнут тамом, мрачним сазнањима, ништавилом, смрћу, болом и очајем, видећи живот као тамницу у којој је једина благодотешна питомотност снова и халуцинантних сновиђења на граници између сна и јаве, Дис је певао песму дубоке меланхоличне спиритуалности“ (Палавестра, 1986, стр. 315). Све око песника је смрт и гроб његов, а једино је сан тај који *сијаја сва месџа са љределом нада* (Дис, 1999, стр. 90) и једино у сну још он може да призове сећање на тренутке испуњености и срећног незнања *где живоиџи мирише, на крв и љубав и вео љоноћи* (Дис, 1999, стр. 89).

Лирски субјект у Дисовој поезији увек је усмерен ка неком другом свету. У једном тренутку он постаје део тог света и из те перспективе посматра свет којем реално припада. „Ако је смрт сан, онда је оном који је заспао, у Дисовој поезији, обећано још једно буђење, и то имплицитно обећање зрачи тамну светлост ове поезије“ (Велмар-Јанковић, 1993, стр. 96). Тако се у Дисовој поезији смрт може претворити у нови почетак. Таково уживљавање у позицију мртваца ослобађа субјекта и омогућава му да буде креативан и ослобођен бесмисленог живота: „Уживљавање у позицију мртвог човека (што Дису и иначе није странот) омогућило је песнику да материјализује, да уобличи заборав, односно да прекорачи оквир смрти и да, ослобођен свих животних тегоба, пређе у стање другачијег постојања, у живот вечног треперења душе: то је, у ствари, морао бити услов за отварање новојерусалимских визија“ (Тешић, 2002, стр. 366).

Свет учмалости, греха, порока не може вечно да траје, већ ће нестати под налетом апокалипсе. У песми Јутарња идила срећемо апокалиптичне слике дешавања у природи:

Устао сам рано, преко обичаја;
Отворио прозор. Изгледаше као
У природи као да је било окршаја
Неког грозног страшног.
Ваздух мокар љао.
(Дис, 1974, стр. 38)

Тог јутра све је нестало. Сунце се није појавило на небу. Природа као да га моли за помоћ, али помоћи нема. У даљини се чују звона, а греси умиру. Све је нестало, чак и смрт. Песник у себи носи слику другог Христовог доласка када ће смрт нестати и када ће сви људи васкрснути:

И нестает планета и животу трага;
Изумре и смрт. Више нема људи;
Самене се поче да откида снага
Сви удови, редом, и поглед што блуди
(Дис, 1974, стр. 39)

Песник верује у васкрсење, колективно васкрсење које ће српски народ уздићи из пепела после пет векова. У том дуготм страдању народ никада није заборавио Бога и мука на коцу са именот Бога, вера је успела да их сачува од срама, проклетства и мрака. Стварању тог новог света присуствује и сам песник:

Ја сам био сведок при судару раса
 И видео снагу која рађа дела:
 Планине и воде, вароши и села
 Привуче загрљај огромних таласа,
 Проносећи цвеће славе и ужаса. (Дис, 2009, стр. 129)

Народ се пробудио. Песник не може да верује да је то онај исти свет о коме је до скоро певао са презиром, који је одбацивао. Он је пресрећан што долазе нови дани и што припада времену у коме се ствара историја:

О, како је дивно то доба прегнућа,
 Историја кад се ствара пред очима!
 Сваки сат се види као пожар кућа
 И духове слава плени и отима. (Дис, 2009, стр. 213)

Збирка Ми чекамо цара је родољубивог карактера посвећана борби за ослобођење у току Балканских ратова. Песник улазак српског народа пореди са изабраним библијским народом који се бори за своју слободу после пет векова.

Пет векова, црни' као пет гаврана,
 Пали су по земљи, у крваве воде,
 Уз музику смрти и химну слободе,
 Уз кораке моћне историјских дана,
 Уз тугаву гнева и говор вулкана. (Дис, 2009, *сѝр.* 128)

Дис осећа неизмерну срећу што се народ пробудио и из баналности свакодневнице кренуо ка путу слободе. Трулеж и распадање су нестали оног тренутка када су почеле борбе за слободу. То је била она некадашња Србија која је спремна да се жртвује зарад слободе. Иако је некада певао да не мари иначе за живот и бриге народа и људи, за принципе разне (Дис, 1974, стр. 33) његова ратна поезија је искрена, песник заједно са народом преживљава све ратне страхоте и боли. У његовој поезији сада кликћу двоглави орлови, лепршају тробојке и све врви од парола и визија слободне Србије.

Својом поезијом с једне стране Дис бодри народ да истраје, али с друге у њу уноси мотиве смрти, страха, стрепње, приказује трагичну димензију рата:

Та слутња што данас у срцима влада,
 Тај страх што к'о зима све погледе леди,
 Шта у себи носи: живот давних нада,
 Осећај пропасти, или пут победи? (Дис, 2009, стр. 27)

Владислав Петковић Дис пријављује се као добровољац за учешће у балканским ратовима, али је одбијен због слабог здравља. Док борави у болници многе ће дирнути стихови његове песме По гробовима, у којој песник сетно говори о гробовима младића расутих по ратишту. Песник тврди да жртве нису узалудне и истовремено жали што није са осталима на бојишту:

Уместо сузе да мртве делије

Ожале редом, нек гробове њине
 Песма из срца, из груди прелије:
 Велика песма уместо црнине.
 Уместо сузе да мртве делије
 Ожале редом, нек у њине кости
 Уиђе љубав новог појаса
 И бол мој, зашто овај живот прости
 Нисам спустио у борбу таласа. (Дис, 2009, стр. 132)

Као ратни извештач, песник ће се укључити у борбу, а у току Првог светског рата заједно са народом проћи ће пут голготе. Заједно са народом песник пролази кроз пределе некадашње царевине, обилази места световна и света. На тим местима као и некада у давна времена оживели су мачеви и једно прошло доба, јер на истом месту поново се воде борбе за ослобођење:

Загрлисмо Србе с Косова и Скопља,
 Велеса, Прилепа, Битоља и Дебра;
 Оживесмо прошлост, мачеве и копља,
 И круне и митре и побожног себра (Дис, 2009, стр. 124)

Дис искрено признаје да није веровао у устанак народа и појаву рата, нити да ће се пробудити заспали хероји. Њему се после победе чини да сања, док гледа земљу, што изниче из крви синова.

Ја нисам слутио испод ноћи сиве,
 Да су већ ту руке спасоносне, здраве,
 И груди где топло сва предања живе,
 Да су нам пристигли носиоци славе. (Дис, 2009, стр. 136)

У песми Ми чекамо цара као да присуствујемо последњим временима након чега ће уследити долазак дуго очекиваног цара. Мотиви трубе, гробља, мора неразлучиво су везани за патњу и смрт подједнако као и за жељени долазак апокалиптичке фигуре последњег цара:

И гле! сви гробови испратише живе!
 Њина мртва уста још су могла рећи:
 „Ми чекамо цара крај пучине сиве,
 Да би могли мирно тада у гроб лећи“. (Дис, 2009, стр. 125)

Нови Јерусалим је близу, сви га жељно ишчекују, али до њега се може доћи само кроз страдање и жртвовање. Али гледајући огромна страдања у њему ће се смењивати осећања оправданости свега што рат доноси. Чак и после великих победа на Церу и Колубари песник није оптимистичан, већ осећа бол:

Опет нам је земља тешка к’о тамница,
 Помрчина густа наред груди лежи.
 И варош и вода, брдо и равница –
 Све је једно данас, све гробови свежи. (Дис, 2009, стр. 225)

Он почиње да сумња да ће ратови донети нешто добро, не постоји нада у бољу будућност. Све је убила непрестана борба, војници су уморни и када се јави нада, она већ у следећем тренутку бива угашена.

Које ли је доба ове ноћи црне?

Изгледа дубина мрака да се губи.

Каква млада звезда као птица прне,

Подсети на светлост коју борба уби. (Дис, 2009, стр. 225)

Прелазак преко Албаније дубоко се урезао у срце песника. У песми После Албаније песник даје реалну слику српског преласка преко Албаније.

Ено, по кланцима један народ цео

Ради слику пакла – кожа је и кост

И корење једе као хлебац бео,

А смрт му је радост, добродошо, к'о гост. (Дис, 2009, стр. 228)

Уместо сна о слободи народ је добио венац пораза, лутање и несрећу. Страдање народа је велико и страшно, таква патња још нигде није виђена:

Ми, синови њени, витезови стари,

Деца смо несреће и лутања злог!

Нечувене патње небо нам подари,

Патње што не виде ни човек ни Бог. (Дис, 2009, стр. 228)

Песник сања и пише о будућем времену *долазе дани и ноћи без јаве, и као сенке без шума несћају*. Он предосећа надолазећу апокалипсу, јачачи апокалипсе су пред вратима, последњи дани овог света као да су стигли:

А иду они, посланици пакла.

Напред корача побеснео пир.

Тресу се куће и падају стакла.

И ноћ се спушта, и врисак, и мир.

Замрле душе, само дршћу прсти,

К'о снага где је штек забоден мач.

Понека глава скривено се крсти.

Још знак слободе детињи је плач. (Дис, 2009, стр. 227)

Српски прелазак преко Албаније и страдање у Првом светском рату Дис доживљава као долазак последњих времена. Гледајући око себе људе који умиру у борбама, гладни, болесни предосећао је да је крај близу. Није више у њему постојао онај оптимизам који је красио његове родољубиве песме с почетка 1912. године. Први светски рат је уништио свет, он га не препознаје *сада не њознајем израз божјег светиа*, овај свет нестао пред налетом апокалипсе. Свет је опет постао тамница и песник исказује несигурност у скори завршетак рата и победу.

Иако сумња, песник кроз своје стихове и бодри народ, не предаје се крајњем песимизму као у првој збирци. Жртва која се подноси има за циљ

слободу и због слободе треба истрајати. Очигледно је да Дис жели да унесе оптимизам и ободри српски народ у рату, иако у визији личне будућности наговештава страх пред будућим догађајима, што, показало се, није било без основа.

После албанске голготе, Дис одлази у Француску, где је несрећан и због губитка домовине и због одвојености од породице. Српским новинама шаље из Француске Недовршене песме, које упечатљиво сведоче о величини његове личне трагедије. У тим песмама изражена је велика љубав према породици, очајање јер су растављени и предосећање зле коби која ће га одвести у смрт.

А да напише бар речи две,

Да гавран стари са гроба прне;

Да душу спасе, јер често мре;

Да ме оставе утвари црне

Да ме оставе утвари црне. (Дис, 1974, стр. 125)

Дис је оставио свој кућни праг, домовину, породицу, јер је веровао у неку бољу будућност. Једина жеља је да се врати и да поново буде са својима. Али та жеља му неће бити испуњена. Завршиће свој живот у водама Јонског мора.

Бежећи од стварности која је потонула у грех, Дис ће јој се вратити када осети да здрав дух њоме влада, отуда се присуство есхатолошко-апокалиптичких мотива у последњој фази српске модерне може се објаснити не само личном трагедијом и разочараношћу, већ и колективним стањем духа уочи Првог светског рата. Песници као прави визионари предосећају немир века и страдање и пророчки наговештају катаклизму која ће уследити и која ће све променити.

Извори:

Дис Петковић, В. (1970). Песме. У: Српска књижевност у сто књига. Нови Сад: Будућност.

Дис Петковић, В. (1974). Песме. Београд: Рад.

Дис Петковић, В. (1999). Песме. Београд: Рад.

Дис Петковић, В. (2009). Песме. У: Антологија српске књижевности. <http://www.antologijasrpskeknjizevnosti.rs> (3. 7. 2023)

Литература:

Велмар–Јанковић, С. (1993). Уклетници. Београд: Просвета.

Витошевић, Д. (1975). Српско песништво 1901–1914, књига прва. Београд: Вук Караџић.

Гавриловић, З. (1977). Записи о српским песницима. Београд: Слово љубве.

Делић, Ј. (2002). Владислав Петковић Дис као пјесник промјене сензибилитета. У: Н. Петковић (ур.) Дисова поезија (53–107). Београд: Институт за књижевност и уметност.

Јеротић, В. (2002). Дарови наших рођака I. Београд, Бања Лука: Ars Libri, Бјеседа.

- Ковачевић, Б. (1939). Владислав Петковић Дис. (142–151). Српски књижевни гласник, нова серија, књ. LVII, св. 3.
- Костић Тмушић, А. (2016). Мотив страдања у делу новобрдских књижевника XV века и песника Великог рата. У: БЕК српске Голготе (1915–2015) (161–172). Косовска Митровица. Филозофски факултет.
- Манојловић, Т. (1987). Основе и развој модерне поезије. Београд: Филип Вишњић.
- Митриновић, Д. (1979). Дис: Утопљене душе. У: Писци као критичари пре Првог светског рата. Београд: СКЗ. Нови Сад: Матица српска.
- Ненин, М. (1998). Предговор и пропратни текстови. У: *Утопљене душе и Последње њесме*. Београд: ЗУНС.
- Новаковић, Ј. (2002). Меланхолично-депресивна структура поетског света: Дис и Бодлер. У: Н. Петковић (ур.), Дисова поезија (213–250). Београд/Чачак: Институт за књижевност и уметност/Градска библиотека Владислав Петковић Дис.
- Лазаревић, Б. (1975). Критички радови Бранка Лазаревића, Нови Сад, Београд: Матица Српска, Институт за књижевност и уметност.
- Павловић, М. (1964). Осам песника. Београд: Просвета.
- Павловић, М. (2000). Есеји о српским песницима, Београд: Просвета.
- Палавестра, П. (1986). Историја модерне српске књижевности. Београд: СКЗ.
- Пантић, М. (2002). Белешке за Дисову поезију. У: Н. Петковић (ур.), Дисова поезија (265–279). Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Стефановић, С. (1911). Част и слобода творцима. У: Бранково коло, књ. XVII, бр. 37. стр. (577–578).
- Тешић, М. (2002). Дисове новојерусалимске визије у песми Престанак јаве. У: Н. Петковић (ур.), Дисова поезија (361–373). Београд: Институт за књижевност и уметност.

Tijana J. Milentijević / Aleksandra Kostić Tmušić

ESCHATOLOGICAL IMAGE OF THE WORLD IN THE POETRY OF VLADISLAV PETKOVIĆ DIS

Summary

The aim of the paper is to show that Dis's poetry can be interpreted as a product of a historical moment, but also of man's inner aspirations for a better world. Running away from a reality that has sunk into sin, Dis will return to it when she feels that a healthy spirit rules her. We will try to show that eschatological images of the world are observed in apocalyptic visions of suffering, death, conscious sacrifice and resurrection. Starting from the legend of the chosen people who, through suffering, obtain resurrection and eternal life in the eschaton, the poet meaningfully shapes the meaning of historical events and the social reality to which he belongs.

Key words: Vladislav Petković Dis, eschatology, suffering, resurrection, death.